

MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARIDA IJOBIY XULQ-ATVOR VA OILAVIY HAYOT KO'NIKMLARINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

N.A.Amirova¹

Mas'ul muallif: Amirova Nilufar
Asatullo qizi, Qarshi davlat
universiteti Psixologiya
mutaxassisligi 2-kurs magistri.

e-mail:
amirovanilufar1444@gmail.com

Received: 12 Oktabr 2026
Accepted: 17 Oktabr 2026
Published: 22 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Amirova, N. A.
MEHRIBONLIK UYI
TARBIYALANUVCHILARIDA IJOBIY
XULQ-ATVOR VA OILAVIY HAYOT
KO'NIKMLARINI
SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI / N.
A. Amirova // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— 2026. — T. 10, № 2. — B.
213–218.

1. Qarshi davlat universiteti Psixologiya mutaxassisligi 2-kurs magistri

Annotatsiya. Ushbu maqolada mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil etilgan. Tadqiqotda tarbiyalanuvchilarning ijtimoiylashuvi, emotsional barqarorligi, mustaqilligi, o'z-o'zini nazorat qilishi va shaxslararo munosabatlari eksperimental usullar asosida o'rganilgan. Tadqiqot natijalari mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvorni mustahkamlash va oilaviy hayotga zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishda ularning individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda kompleks yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: mehribonlik uyi, tarbiyalanuvchilar, ijobiy xulq-atvor, oilaviy ko'nikmalar, ijtimoiylashuv, shaxslararo munosabatlar, psixologik barqarorlik, mustaqil hayot.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЗИТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ И НАВЫКОВ СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ У ВОСПИТАННИКОВ ДОМОВ МИЛОСЕРДИЯ

Аннотация. В данной статье проанализированы социально-психологические особенности формирования позитивного поведения и навыков семейной жизни у воспитанников домов «Милосердия». В ходе исследования на основе экспериментальных методов изучались социализация воспитанников, их эмоциональная устойчивость, самостоятельность, самоконтроль и особенности межличностных отношений. Результаты исследования показали целесообразность применения комплексного подхода с учётом индивидуально-психологических особенностей воспитанников домов «Милосердия» в целях укрепления позитивного поведения и развития навыков, необходимых для семейной жизни.

Ключевые слова: дома «Милосердия», воспитанники, позитивное поведение, навыки семейной жизни, социализация, межличностные отношения, психологическая устойчивость, самостоятельная жизнь.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING POSITIVE BEHAVIOR AND FAMILY LIFE SKILLS AMONG CHILDREN IN RESIDENTIAL CARE HOMES

Abstract. This article examines the socio-psychological characteristics of developing positive behavior and family life skills among children raised in "Mercy Homes". The study focused on their socialization, emotional stability, independence, self-control, and interpersonal relationships using experimental research methods. The findings indicate that a comprehensive approach, taking into account the individual psychological characteristics of children in "Mercy Homes" is appropriate for promoting positive behavior and developing the skills necessary for successful family life.

Keywords: "Mercy Homes", children in care, positive behavior, family life skills, socialization, interpersonal relationships, psychological stability, independent living.

Kirish. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda ijobiy xulq-atvor meyorlari va mustaqil hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish bugungi kunda dolzarb ijtimoiy-psixologik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oilaviy muhitdan tashqarida tarbiyalanayotgan bolalarda shaxslararo munosabatlarni samarali tashkil etish, o'z his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini boshqarish, mas'uliyatni his qilish, mustaqil qaror qabul qilish hamda ijtimoiy muhit talablariga moslashish kabi sifatlarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarining shakllanish jarayonini ijtimoiy-psixologik jihatdan o'rganish, unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va samarali psixologik-pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirish nafaqat ularning hozirgi ijtimoiy moslashuvi, balki kelgusida mustaqil hayot kechirishi va sog'lom oilaviy munosabatlarni yo'lga qo'yishi uchun ham muhim psixologik asos vazifasini bajaradi. Mazkur jarayonda tarbiyalanuvchilarning

individual-psixologik xususiyatlari, emotsional barqarorligi, muloqot madaniyati, mustaqilligi, o'z-o'zini nazorat qilishi va ijtimoiy munosabatlarga kirishish qobiliyatini inobatga olish zarur. Shu bois mazkur tadqiqotda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini kompleks o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratildi.

Muammoning o'rganilganligi. Mazkur muammoning pedagogik va psixologik jihatlarini, jumladan, bola shaxsining rivojlanishi, ijtimoiylashuvi, shaxslararo munosabatlari, ijtimoiy muhitga moslashuvi hamda xulq-atvor xususiyatlarining shakllanishi masalalari mamlakatimiz olimlari O'.M.Asqarova, N.E.Abdinazarova, E.G'.G'oziyev, M.U.Inomova, A.M.Jabborov, V.M.Karimova, D.A.Madjidova, R.A.Mavlonova, O.M.Musurmonova, Z.T.Nishonova, B.R. Qodirov, N.S.Safayev, D.I.Saidova, G'.B.Shoumarov, G.K.To'laganova, E.To'xtamurodov, I.O.Xaydarov va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida keng o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda oilaviy muhitning shaxs rivojiga ta'siri, bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarining shakllanishi, ijobiy xulq-atvor meyorlarining tarkib topishi, shuningdek, shaxslararo munosabatlarning psixologik mexanizmlari nazariy va empirik jihatdan asoslab berilgan.

Mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarini mustaqil hayotga tayyorlash, ularda ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish masalalarini kompleks o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, tarbiyalanuvchilarda mas'uliyat, mustaqillik, emotsional barqarorlik, muloqot madaniyati, o'zaro hurmat, o'z-o'zini nazorat qilish hamda oilaviy hayotga tayyorgarlik kabi ijtimoiy-psixologik sifatlarni rivojlantirishning samarali shart-sharoitlarini aniqlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bois mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish, mazkur jarayonga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash hamda samarali psixologik-pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Masalan, E.To'xtamurodov o'z ilmiy izlanishlarida bolalar uylari tarbiyalanuvchilarini oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy va pedagogik asoslari o'rganilgan mazkur tadqiqot ishida mehribonlik uylari sharoitida yetim bolalarni sharqona oilaviy hayot munosabatlariga tayyorlash metodikasini ishlab chiqqan. Muallif bolalar uylarida ta'lim-tarbiya ishlarini, ayniqsa oila va oilaviy hayot munosabatlari haqida bilim darajasini takomillashtirish hamda samaradorligini oshirish har bir bolaning xususiyatlarini o'rganishga, ta'lim-tarbiya dasturlarini o'zlashtirish darajasini va amal qilishini nazorat qiluvchi vosita – metodlarga bog'liqligini ta'kidlaydi. Tarbiya jarayonida har bir bolaga erkin harakat qilish, ta'limda – mustaqil fikrlash, o'z kuchiga ishongan holda tashabbuskorlikka imkoniyat yaratib berish, yoshiga xos rivojlanish darajasiga mos keladigan tarzda oila va oilaviy hayot munosabatlari haqidagi tushunchalarni shakllantiruvchi qimmatli ahamiyatga ega bo'lgan asosli tadbirlar tanlanishi kerakligini ilmiy asoslab bergan. [4;151-b]

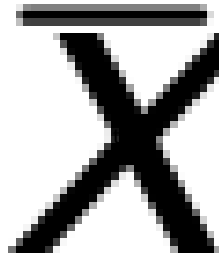
I.O.Haydarovning ilmiy izlanishlarida «Mehribonlik uyida tarbiyalanuvchilar shaxsining individual va ijtimoiy psixologik xususiyatlari» tadqiq etilganligini ko'ramiz. Muallif tadqiqotlarida mehribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar hayoti, yashash sharoitlari, turmush tarzining o'ziga xosligi – ularning individual psixologik va ijtimoiy xususiyatlari: xarakter xislatlari, ma'naviy-axloqiy jabhasi, hissiy-emotsional va irodaviy holatlariga ularning yashash sharoitiga ijtimoiy muhit o'z ta'sirini ko'rsatishi asoslab berilgan. Ularda psixik rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olmaslik va tarbiyaviy sharoitlarning yetarli emasligi tarbiyalanuvchilarda tajovuzkorlik, ishonchsizlik, o'zini chetga olish, mustaqillikning yetishmasligi, beg'amlik va bir qancha salbiy xislatlar ularning xarakteridan chuqur o'rin olishi ko'rsatib o'tilgan. Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilari oilada tarbiyalanayotgan tengdoshlaridan axloqiy me'yorlarga xos bilimlarni egallashida ham keskin farq qilishini ta'kidlaydi. Tarbiyalanuvchilar faqatgina Mehribonlik uyida zaruriy hisoblangan axloqiy me'yorlar bilan chegaralanib qolishi kuzatilgan. Katta oilaviy hayot haqidagi tasavvurlarning yetishmasligi, bu haqidagi bilimlarning yo'qligi kelajakda mustaqil oilaviy hayotga yoki oila qurishga bir muncha qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi muqarrarligi ko'rsatib o'tilgan. [5; 46-b]

O'.M.Asqarovning ilmiy izlanishlarida mehribonlik uyi o'smirlarida milliy g'ururni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari o'rganilgan. Uning ta'kidlashicha, mehribonlik uyi uchun zarur bo'lgan pedagogik, didaktik hamda psixologik omillardan foydalanishning shakl va usullari maqsadli amalga oshirilsa, pedagog-tarbiyachilar ishlari tarbiyalanuvchilar ruhiga kirish, botiniy tuyg'ularni o'rganish va ularga samarali tarbiyaviy ta'sir etish mahoratlarini oshirgan holda yo'naltirilsa, mehribonlik uyining pedagog-tarbiyachilari va rahbariyati mahalla, otaliq tashkilot va korxonalarni hamda madaniy-ma'rifiy muassasalar bilan yaqin aloqalar orqali muttasil tashkil qilinsa samarali natijalarga erishiladi. Eng muhimi, o'smirlar milliy g'ururini tarbiyalash asosida ularni ijtimoiy hayotga, oilaviy turmushga, jamiyatning faol ishtirokchisi sifatida yangi O'zbekistonning munosib farzandi va uni rivojlantirishga xizmat qiladigan barkamol inson qilib tarbiyalash birinchi navbatdagi vazifa ekanligini ta'kidlaydi.[1; 48-b]

Tadqiqotning natijalari va uning muhokamasi. Biz tomonimizdan amalga oshirilgan mazkur ilmiy tadqiqotda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish maqsad qilib belgilandi. Tadqiqotda jami 217 nafar sinaluvchi ishtirok etdi. Ulardan 67 nafari oila muhitiga integratsiya qilingan, ya'ni yagona oilalarga birlashtirilgan o'smirlar, 63 nafari SOS-bolalar mahallasi tarbiyalanuvchilari hamda 87 nafari mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalardan iborat bo'ldi. Tadqiqot tanlanmasining mazkur tarkibda shakllantirilishi turli ijtimoiy-tarbiyaviy muhitlarda voyaga yetayotgan bolalarda ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarining shakllanish xususiyatlarini qiyosiy o'rganish imkonini berdi. Shuningdek, turli tarbiyaviy muhitlarning bolalarda ijtimoiy moslashuv, mas'uliyat, o'zaro hurmat, hamkorlik, muloqot madaniyati hamda oilaviy hayotga tayyorgarlik kabi ijtimoiy-psixologik sifatlarning rivojlanishiga ta'sirini aniqlash uchun zarur empirik asos yaratildi.

1-jadval

Guruhlarda R. Kettell so'rovnomasining tajribadan oldin hamda tajriba so'ngidagi natijalar tahlili

Nº		n1 = 67	n2 = 63	n3 = 87				
								
1	Adekvatlik	3,42	4,62	2,42	3,62	2,42	3,62	0,001
2	Yuqori intellekt	3,32	3,64	3,51	3,64	3,21	4,64	0,001
3	"Men"ning kuchi	3,45	4,01	2,45	3,01	3,45	3,51	0,01
4	Qo'zg'aluvchanlik	4,21	4,24	3,21	3,24	4,21	4,24	0,001
5	Dominantalik	3,56	4,01	3,56	3,01	3,42	3,56	0,001
6	Surgensiya	4,56	4,53	4,24	4,36	2,45	2,56	0,05
7	Yuqori "men"ning kuchi	3,51	4,28	3,51	4,28	3,51	4,05	0,001
8	Dadillik	3,28	4,24	3,28	3,29	3,28	3,98	0,001
9	Ko'ngilchanlik	4,11	4,07	2,11	2,07	3,11	3,26	0,01
10	Ishonuvchanlik	3,30	4,32	3,30	3,32	3,30	4,32	0,001
11	Xotirjamlik	3,02	4,44	2,02	3,44	3,12	4,24	0,05
12	Mustaqillik	3,76	4,23	4,23	4,76	4,23	4,76	0,001
13	O'z-o'zini nazorat qilish	2,98	4,11	2,56	3,11	2,87	3,19	0,001
14	Furitstratsiyalashganlik	4,14	2,36	3,14	3,36	3,14	3,02	0,001

Izoh: $p \leq 0,05^*$; $p \leq 0,01^{**}$; $p \leq 0,001^{***}$

Tadqiqotning tajriba-sinov bosqichida tajriba guruhlarida sifatida oila muhitiga integratsiya qilingan, ya'ni yagona oilalarga birlashtirilgan 67 nafar sinaluvchi ($n_1 = 67$) hamda mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan 87 nafar sinaluvchi ($n_3 = 87$) tanlab olindi. Ushbu guruhlarda tadqiqot boshlanishidan oldin va tajriba-sinov ishlari yakunida sinaluvchilarda ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarining shakllanganlik darajasi tegishli diagnostik metodikalar asosida o'rganildi. Tadqiqot natijalarining miqdoriy tahlili asosida har bir ko'rsatkich bo'yicha tajribadan oldingi va tajriba so'ngida qayd etilgan o'rtacha arifmetik qiymatlar aniqlanib, ular o'zaro qiyosiy tahlil qilindi.

Olingan natijalar tajriba-sinov jarayonida sinaluvchilarning ijobiy xulq-atvori, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, mas'uliyat hissi, o'zaro hamkorligi, muloqot madaniyati hamda oilaviy hayotga tayyorgarligi bilan bog'liq ko'nikmalarda yuz bergan o'zgarishlarni baholash imkonini berdi. Tajribadan oldingi va tajriba so'ngidagi o'rtacha arifmetik qiymatlarni qiyoslash orqali amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlarining natijadorligi va turli tarbiyaviy muhitlarning mazkur sifatlar shakllanishiga ta'siri aniqlandi. Yagona oilalarga birlashtirilgan sinaluvchilar ($n_1 = 67$) hamda mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarning ($n_3 = 87$) tajribadan oldingi va tajriba so'ngida qayd etilgan o'rtacha arifmetik qiymatlari quyidagi jadvalda keltirilgan:

Yagona oilalarga birlashtirilgan ($n_1 = 67$) sinaluvchilar guruhida «Adekvatlik» shkalasi bo'yicha tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,42 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 4,62 gacha oshganligi kuzatildi. Mazkur ijobiy dinamika sinaluvchilarning ijtimoiy muhitga moslashuvi, shaxslararo munosabatlarga kirishishi va atrofdagilar bilan o'zaro munosabatlarda emotsional iliqlik hamda ochiqlikning kuchayganligini ko'rsatadi. A faktori bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar hissiy jihatdan iliq, ochiqko'ngil, xushchaqchaq va ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchan shaxsiy sifatning ustunligini ifodalaydi hamda sinaluvchilarning ijtimoiy jihatdan nisbatan yaxshi moslashganligi, samarali muloqot o'rnatishi va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishga moyilligini tavsiflaydi. Shu nuqtai nazardan, ko'rsatkichning 3,42 dan 4,62 gacha oshishi sinaluvchilarda ijobiy xulq-atvor va ijtimoiy moslashuv bilan

bog'liq sifatlarning shakllanishida ijobiy o'zgarishlar yuz berganligini ko'rsatadi.

«Yuqori intellekt» shkalasi bo'yicha yagona oilalarga birlashtirilgan ($n_1 = 67$) sinalluvchilarda tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,32 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 3,64 gacha oshganligi aniqlandi. Mazkur dinamika sinalluvchilarning intellektual faolligi va bilish jarayonlarida ijobiy o'zgarishlar kuzatilganligini ko'rsatadi. Ushbu omil bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar og'zaki intellektning yaxshi rivojlanganligi, ma'lumotlarni umumlashtirish, umumiylikdan o'ziga xos xususiyatlarni ajratib olish, mantiqiy va matematik operatsiyalarni o'zlashtirish, shuningdek, yangi bilimlarni qabul qilish va o'zlashtirish qobiliyatlarining nisbatan yuqori darajada shakllanganligini ifodalaydi. Shunga ko'ra, ko'rsatkichning 3,32 dan 3,64 gacha oshishi sinalluvchilarda intellektual-bilish faoliyati bilan bog'liq qobiliyatlarning ijobiy dinamikasini aks ettiradi.

«Men»ning kuchi» shkalasi bo'yicha $n_1 = 67$ nafar sinalluvchilarda tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,45 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 4,01 gacha oshganligi aniqlandi. Ushbu natija sinalluvchilarda o'z kuchiga va shaxsiy imkoniyatlariga bo'lgan ishonchning ortishi, emotsional xotirjamlik va ichki barqarorlikning mustahkamlanishi, shuningdek, ta'limiy talablarni samarali bajarishga bo'lgan tayyorgarlik darajasining yaxshilanganligini ifodalaydi. Mazkur shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar shaxsning o'z xatti-harakatlarini nazorat qila olishi, turli vaziyatlarda o'ziga ishonch bilan harakat qilishi, qiyinchiliklarni yengib o'tishga tayyorligi hamda faoliyat jarayonida barqarorlikni saqlay olish kabi psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Shu nuqtai nazardan, ko'rsatkichning 3,45 dan 4,01 gacha oshishi sinalluvchilarda shaxsiy ishonch, emotsional barqarorlik va ijtimoiy-faol xulq bilan bog'liq sifatlarning ijobiy dinamikasini ko'rsatadi.

«Qo'zg'aluvchanlik» shkalasi bo'yicha yagona oilalarga birlashtirilgan ($n_1 = 67$) sinalluvchilarda tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 4,21 ni, tajriba-sinov ishlari yakunida esa 4,24 ni tashkil etganligi aniqlandi. Mazkur ko'rsatkichlardagi juda kichik o'zgarish sinalluvchilarning qo'zg'aluvchanlik va faollik darajasida sezilarli dinamika kuzatilmaganligini ko'rsatadi. Ushbu shkala bo'yicha nisbatan yuqori ko'rsatkichlar kuchsiz qo'zg'atuvchi stimullarga nisbatan yuqori sezgirlik, emotsional qo'zg'aluvchanlik va haddan tashqari faollikka moyillik bilan tavsiflanadi; ayrim holatlarda bunday xususiyatlar o'zini namoyon qilishda keskinlik va o'ziga ishonchning ortiqcha ifodalanishi bilan kuzatilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, ko'rsatkichning 4,21 dan 4,24 gacha oshishi mazkur psixologik xususiyatning tajriba-sinov jarayoni davomida deyarli o'zgarishsiz saqlanganligini ko'rsatadi.

«Dominantlik» shkalasi bo'yicha $n_1 = 67$ nafar sinalluvchilarda tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,56 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 4,01 gacha oshganligi aniqlandi. Ushbu shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar sinalluvchilarda o'z pozitsiyasini himoya qilish, o'zini tasdiqlash, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlarda tashabbus ko'rsatish, yetakchilikka intilish hamda qaror qabul qilishda mustaqillik kabi xususiyatlarning namoyon bo'lishini ifodalaydi. Shu bilan birga, dominantlik darajasining ortishi ayrim holatlarda atrofdagilarning fikrini inobatga olishda qiyinchilik, munosabatlarda keskinlik va xulq-atvorni boshqarish bilan bog'liq muammolarning yuzaga kelishi bilan kechishi mumkin. Ko'rsatkichning 3,56 dan 4,01 gacha oshishi sinalluvchilarda o'zini namoyon qilish, mustaqillik va liderlikka intilish bilan bog'liq psixologik xususiyatlarda ijobiy dinamika kuzatilganligini ko'rsatadi.

«Xotirjamlik» shkalasi bo'yicha yagona oilalarga birlashtirilgan ($n_1 = 67$) sinalluvchilarda tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,02 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 4,44 gacha oshganligi aniqlandi. Ushbu dinamika sinalluvchilarda emotsional holatning barqarorlashuvi, vaziyatga mos ravishda o'z his-tuyg'ularini boshqarish va qiyin vaziyatlarga nisbatan xotirjam munosabat bildirish xususiyatlari kuchayganligini ko'rsatadi. Mazkur omil bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar shaxsning muvaffaqiyatsizliklarni oldindan baholashi, xavotirli holatlardan tezroq chiqishi va emotsional muvozanatni saqlay olish qobiliyati bilan tavsiflanadi.

«Mustaqillik» shkalasi bo'yicha esa tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,76 ni, tajriba-sinov ishlari yakunida 4,23 ni tashkil etgan bo'lib, mazkur o'zgarish sinalluvchilarda mustaqil qaror qabul qilish va qabul qilingan qarorlarni amalga oshirishda o'z imkoniyatlaridan samarali foydalanish ko'nikmalari shakllanganligini ifodalaydi. Shuningdek, «O'z-o'zini nazorat qilish» shkalasi bo'yicha o'rtacha arifmetik qiymatning 2,98 dan 4,11 gacha oshganligi sinalluvchilarda uyushqoqlik, his-tuyg'u va xatti-harakatlarini nazorat qilish, o'z faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etish hamda mavjud imkoniyat va energiyasini samarali boshqarish qobiliyatlarida ijobiy o'zgarishlar yuz berganligidan dalolat beradi. Umuman, mazkur ko'rsatkichlar dinamikasi tajriba-sinov jarayonidan so'ng sinalluvchilarning emotsional barqarorligi, mustaqilligi va o'z xatti-harakatlarini boshqarish qobiliyatlarida ijobiy siljishlar kuzatilganligini ko'rsatadi.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilaridan iborat sinalluvchilar guruhida ($n_3 = 87$) tajriba-sinov ishlari boshlanishidan oldin va uning yakunidan so'ng o'rganilgan ko'rsatkichlar bo'yicha olingan natijalar qiyosiy tahlil qilindi. Tahlil natijalarida sinalluvchilarning tajribadan oldingi va tajribadan keyingi ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar aniqlanib, ularning qiymatlari quyidagi ko'rinishda ifodalandi:

«Adekvatlik» shkalasi bo'yicha $n_3 = 87$ nafar mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymati 2,42 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 3,62 gacha oshganligi aniqlandi ($t = 0,001$). Ushbu natija sinalluvchilarda ijtimoiy muhitga moslashish, atrofdagilar bilan samarali munosabat o'rnatish, hissiy ochiqlik va shaxslararo muloqotga kirishish kabi sifatlarda ijobiy o'zgarishlar yuz berganligini ko'rsatadi. A faktori bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar shaxsning hissiy jihatdan iliq, ochiqko'ngil, muloqotga moyil va ijtimoiy munosabatlarga nisbatan faol pozitsiyani egallashini ifodalaydi.

«Yuqori intellekt» shkalasi bo'yicha tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,21 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlaridan so'ng 4,64 gacha oshganligi qayd etildi ($t = 0,001$). Mazkur o'zgarish sinalluvchilarning intellektual-bilish

faolligida ijobiy dinamika mavjudligini ko'rsatadi. Ushbu shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkichlar og'zaki intellektning rivojlanganligi, ma'lumotlarni umumlashtirish, umumiylikdan xususiy belgilarni ajratish, mantiqiy va matematik operatsiyalarni o'zlashtirish hamda yangi bilimlarni qabul qilish va o'zlashtirish qobiliyatlarining shakllanganligi bilan tavsiflanadi.

«Qo'zg'aluvchanlik» shkalasi bo'yicha sinaluvchilarning tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymati 4,21 ni, tajriba-sinov ishlari yakunidagi ko'rsatkich esa 4,24 ni tashkil etdi ($t = 0,01$). Mazkur natijalar ko'rsatkichda sezilarli miqdoriy o'zgarish kuzatilmaganligini ko'rsatadi. Shkala bo'yicha yuqori qiymatlar kuchsiz qo'zg'atuvchilarga nisbatan sezgirlik, emotsional qo'zg'aluvchanlik va faollikning yuqori darajasi bilan bog'liq xususiyatlarni ifodalaydi. Shuning uchun mazkur ko'rsatkichning 4,21 dan 4,24 gacha o'zgarishi sinaluvchilarda ushbu psixologik xususiyatning nisbatan barqaror saqlanganligini ko'rsatadi.

«Dadillik» shkalasi bo'yicha tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 3,28 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida 3,98 gacha oshganligi aniqlandi ($t = 0,001$). Mazkur natija sinaluvchilarda o'ziga ishonch, faollik, ijtimoiy vaziyatlarda mustaqil harakat qilish va qiyinchiliklarni yengib o'tishga tayyorlik kabi xususiyatlarning kuchayganligini ifodalaydi. Ko'rsatkichning ijobiy dinamikasi mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining o'z imkoniyatlarini baholashi, qaror qabul qilishi va turli ijtimoiy vaziyatlarda faol ishtirok etishi bilan bog'liq sifatlarning shakllanayotganligini ko'rsatadi.

«Xotirjamlik» shkalasi bo'yicha sinaluvchilarning tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymati 3,12 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida mazkur ko'rsatkich 4,24 gacha oshganligi kuzatildi ($t = 0,001$). Ushbu natija sinaluvchilarda emotsional barqarorlikning kuchayishi, xavotirli vaziyatlarga nisbatan munosabatni boshqarish va turli hayotiy holatlarda xotirjamlikni saqlash qobiliyatining rivojlanganligini ko'rsatadi. Mazkur dinamika sinaluvchilarning emotsional holatini boshqarish va ijtimoiy muhit talablariga mos ravishda harakat qilish imkoniyatlari kengayganligini ifodalaydi.

«Mustaqillik» shkalasi bo'yicha tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymat 4,23 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida ushbu ko'rsatkich 4,76 gacha oshganligi aniqlandi ($t = 0,001$). Mazkur o'zgarish sinaluvchilarda mustaqil qaror qabul qilish, o'z qarashlarini ifodalash, qabul qilingan qarorlarni amalga oshirishda shaxsiy imkoniyatlaridan foydalanish hamda faoliyat natijasi uchun mas'uliyatni his qilish kabi xususiyatlarning rivojlanganligini ko'rsatadi. Bu esa oilaviy hayotga tayyorgarlik jarayonida zarur bo'lgan mustaqillik va mas'uliyat ko'nikmalarining shakllanishi nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

«O'z-o'zini nazorat qilish» shkalasi bo'yicha sinaluvchilarning tajribadan oldingi o'rtacha arifmetik qiymati 2,87 ni tashkil etgan bo'lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida 3,19 gacha oshganligi qayd etildi ($t = 0,001$). Ushbu natija sinaluvchilarda o'z his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini nazorat qilish, faoliyatini maqsadga muvofiq tashkil etish, ichki intizom va uyushqoqlikni ta'minlash kabi ko'nikmalarda ijobiy o'zgarishlar yuz berganligini ko'rsatadi. Ko'rsatkichning 2,87 dan 3,19 gacha oshishi mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida o'zini boshqarish, xulq-atvorini nazorat qilish va kundalik faoliyatini rejalashtirish bilan bog'liq psixologik xususiyatlarning rivojlanish dinamikasini ifodalaydi.

Yuqorida keltirib o'tilgan tadqiqot natijalari mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bir qator shaxsiy va ijtimoiy-psixologik omillar bilan uzviy bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Tajriba-sinov ishlari boshlanishidan oldin va uning yakunida olingan natijalar qiyosiy tahlil qilinganda, «Adekvatlik», «Yuqori intellekt», «Dadillik», «Xotirjamlik», «Mustaqillik» hamda «O'z-o'zini nazorat qilish» shkalalari bo'yicha o'rtacha arifmetik qiymatlarning o'sishi kuzatildi. Ayniqsa, «Adekvatlik» ko'rsatkichining 2,42 dan 3,62 gacha, «Yuqori intellekt» ko'rsatkichining 3,21 dan 4,64 gacha, «Xotirjamlik»ning 3,12 dan 4,24 gacha oshishi sinaluvchilarda ijtimoiy moslashuv, bilish faolligi va emotsional barqarorlik bilan bog'liq sifatlarning ijobiy dinamikasini ifodalaydi.

Tadqiqotda qayd etilgan natijalar mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvorni shakllantirishda o'zini anglash, mustaqil qaror qabul qilish, o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish, muloqotga kirishish va turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. «Dadillik» shkalasi bo'yicha ko'rsatkichning 3,28 dan 3,98 gacha, «Mustaqillik» shkalasi bo'yicha 4,23 dan 4,76 gacha hamda «O'z-o'zini nazorat qilish» shkalasi bo'yicha 2,87 dan 3,19 gacha oshishi tarbiyalanuvchilarda faollik, shaxsiy mas'uliyat, mustaqillik va xulq-atvorni boshqarish ko'nikmalarining rivojlanganligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, «Qo'zg'aluvchanlik» shkalasi bo'yicha ko'rsatkichning 4,21 dan 4,24 gacha nisbatan kam o'zgarganligi mazkur xususiyatning barqaror xarakterga ega ekanligini ko'rsatib, uni shakllantirishda individual-psixologik yondashuv zarurligini anglatadi.

Xulosa va tavsiyalar. Umuman olganda, olingan empirik natijalar mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishda ijtimoiy muhit, shaxslararo munosabatlar, emotsional barqarorlik, mustaqillik, o'z-o'zini nazorat qilish va ijtimoiy moslashuv kabi omillarning o'zaro bog'liq holda namoyon bo'lishini asoslaydi. Tajriba-sinov ishlari yakunida aksariyat psixologik ko'rsatkichlarda ijobiy dinamaning qayd etilganligi tarbiyalanuvchilarni mustaqil hayotga va kelgusidagi oilaviy munosabatlarga tayyorlashda maqsadli ijtimoiy-psixologik ta'sir choralariidan foydalanish muhimligini ko'rsatadi. Mazkur natijalar mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor meyorlari, shaxsiy mas'uliyat, o'zaro hurmat, muloqot madaniyati va oilaviy hayotga zarur bo'lgan amaliy-psixologik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan kompleks yondashuvning ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilab beradi.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvor va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirish ularning ijtimoiy moslashuvi, mustaqil hayotga tayyorgarligi hamda kelgusidagi oilaviy munosabatlarini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonni ijtimoiy-psixologik jihatdan samarali tashkil etish maqsadida quyidagilarni tavsiya qilamiz:

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarida ijobiy xulq-atvorni shakllantirish maqsadida muloqot madaniyati, o'zaro hurmat, hamkorlik va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan psixologik treninglarni muntazam tashkil etish.

Tarbiyalanuvchilarda oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirish uchun kundalik maishiy faoliyat, o'zini o'zi parvarishlash, vaqtni rejalashtirish, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlarni joriy etish.

Tarbiyalanuvchilarning emotsional barqarorligini ta'minlash maqsadida his-tuyg'ularni boshqarish, xavotirli holatlarni bartaraf etish va nizoli vaziyatlarda konstruktiv xulq-atvorni namoyon etish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining individual-psixologik xususiyatlarini muntazam o'rganib borish va aniqlangan ehtiyojlar asosida individual psixologik-pedagogik yordam hamda korreksion-rivojlantiruvchi ishlar tizimini tashkil etish.

Tarbiyalanuvchilarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash jarayonida oilaviy munosabatlar, o'zaro hurmat, ishonch, mas'uliyatni taqsimlash, nizolarni konstruktiv hal etish va farzand tarbiyasiga oid ijtimoiy-psixologik bilimlarni shakllantirish.

Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ijobiy xulq-atvori va oilaviy hayot ko'nikmalarini shakllantirishda psixolog, tarbiyachi, pedagog va ijtimoiy xodimlar hamkorligiga asoslangan kompleks yondashuvni yo'lga qo'yish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Asqarova O'. M. Mehribonlik uyi o'smirlarida milliy g'ururni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari : ped. fan. nomz. ... dis. avtoref. - Toshkent, 2001. - 48 b.
- [2] A'zamxo'jayeva A. Muomala maromining yosh xususiyatlari va dinamikasi (Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari misolida) : psixol. fan. nomz. ... dis. avtoref. - Toshkent, 2002. - 48 b.
- [3] Развитие и воспитание детей в домах ребёнка / В. А. Доскин, З. С. Макарова ; под ред. В. А. Доскина, З. С. Макаровой. - М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2007. - 375 с.
- [4] To'xtamurodov E. Bolalar uylari tarbiyalanuvchilarini oilaviy hayotga tayyorlashning ijtimoiy va pedagogik asoslari : ped. fan. nomz. ... dis. avtoref. - Toshkent, 1995. - 151 b.
- [5] Haydarov I. O. Mehribonlik uyida tarbiyalanuvchilar shaxsining individual va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari : psixol. fan. nomz. ... dis. avtoref. - Toshkent, 1996. - 46 b.
- [6] Shoumarov G'. B. Oila psixologiyasi : akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. - Toshkent : Sharq, 2000. - 340 b.